

บัว สมุนไพรในตำรับยาหอม

ตอนที่ ๒ ดอกบัวเผื่อน และดอกบัวขม

ผศ.ดร.สุดารัตน์ หอมหวล

ริมลำคลองท้องทุ่งคูวังเวียง

ด้วยน้ำเจิ่งจอกผักขึ้นหนักหนา

ดอกบัวเผื่อนเกลื่อนกราดดาษดา

สิ้นตะวา สายตึง ต้นลินจง

(สุนทรภู่: นิราศพระปฐม)

ผศ.ดร.สุดารัตน์ หอมหวล

ดอกบัวเผื่อน

ผศ.ดร.สุดารัตน์ หอมหวล

เครื่องยาดอกบัวเผื่อน

บัวเพื่อน เป็นบัวสาย ขนาดเล็ก อายุหลายปี ภาษาอีสานเรียก บัวแบ้ (ชื่ออื่น Blue lotus of India) มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Nymphaea stellata* Willd. อยู่ในวงศ์ Nymphaeaceae เป็นบัวพันธุ์พื้นเมืองของไทยที่มีต้น และดอกเล็ก พบมากในบริเวณน้ำตื้นทางภาคกลาง และภาคใต้ของประเทศไทย¹ ขึ้นอยู่ตามทุ่งนา คูคลองทั่วไป ดอกที่บานวันแรกจะมีสีคราม วันต่อไปจะจางลง จนเป็นสีขาวปลายสีคราม ในวันสุดท้าย² โบราณเรียก “บัวเพื่อน” เพราะสีกลีบดอกจะเพื่อนระหว่างสีขาวคราม และสีชมพูอ่อน ลำต้นเป็นเหง้าฝังอยู่ในดิน ใบเป็นใบเดี่ยวรูปไข่ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 8-12 เซนติเมตร ขอบใบเรียบ ปลายใบมน ใบอ่อนด้านบนสีเขียวอ่อน ด้านล่างสีน้ำตาลอ่อนเหลือบเขียว มีจุดสีน้ำตาลแดงประปราย เมื่อแก่สีน้ำตาลอ่อนจะจางลงไป แต่จุดยังคงอยู่ ด้านบนจะมีสีเขียวเข้มขึ้น ก้านใบสีเขียวเหลือบสีน้ำตาลอ่อน ไม่มีขน ดอกเป็นดอกเดี่ยว ไม่ดก บาน 3 วัน ตั้งแต่ช่วงเช้าถึงบ่าย ดอกบานจะแผ่เป็นรูปถ้วย ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 8-10 เซนติเมตร กลีบดอกซ้อนกัน มีราว 20 กลีบ กลีบเลี้ยง และกลีบดอกเรียวยาว ปลายแหลม กลีบเลี้ยงด้านนอกสีเขียว ด้านในสีขาวอมชมพู กลีบดอกจะมีสีขาวเมื่อบานวันแรก แล้วจะค่อยๆ มีเหลือบชมพูอ่อนที่ปลายกลีบ และจะเปลี่ยนเป็นสีชมพูเหลือบครามในวันสุดท้าย เกสรเพศเมียและก้านชูเกสรเพศผู้สีเหลือง อับเรณูสีขาว ดอกไม่หอม¹ หัวมีขนาดเล็ก มีไหลต่อกันคล้ายหัวหญ้าแห้วหมู

การใช้แบบพื้นบ้าน

ตำรายาไทย ใช้หัวมีรส และกลิ่น หอม มีสรรพคุณ ขับลม บำรุงกำหนด แก้กามตายด้าน บำรุงร่างกาย²

ในเอเชีย (ลาว, กัมพูชา, เวียดนาม) ใช้ใบดกใช้ ใช้เหง้ารักษาอาการผิดปกติของกระเพาะอาหารและลำไส้ ในประเทศอินเดีย ใช้รักษาโรคตับ³

การศึกษาทางเภสัชวิทยา

สารสกัดดอกบัวเพื่อนด้วย 20% แอลกอฮอล์ มีฤทธิ์ปกป้องตับหนูจากการถูกทำลายด้วยสารคาร์บอนเตตราคลอไรด์ โดยสามารถลดระดับ ALT, AST, ALP และ bilirubin⁴

สาร Nymphagol จากดอก ลดระดับน้ำตาลในเลือด และเพิ่มระดับอินซูลิน และยังเพิ่มจำนวน β - cell ของตับอ่อน ในหนูได้⁵

สารสกัดใบด้วยเอทานอล ในขนาด 100 และ 200 มิลลิกรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม ต่อวัน สามารถลดระดับน้ำตาลในเลือดของหนูได้⁶

ดอกบัวชม

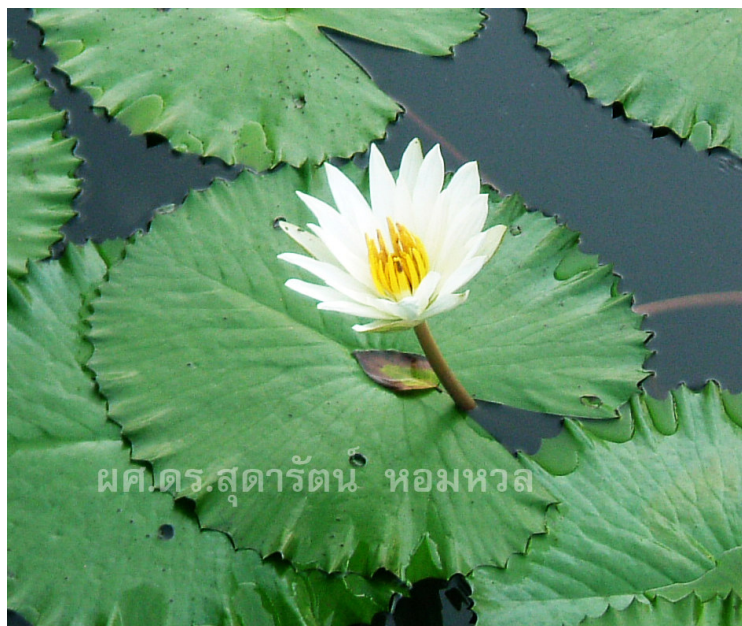
บัวชมเป็นบัวสายพันธุ์ดอกเล็ก กลีบดอกสีขาวชุน จัดเป็นบัวสายพันธุ์พื้นเมืองของไทยอีกพันธุ์หนึ่ง พบขึ้นทั่วไปเป็นวัชพืชในนาข้าว เกิดตามหนอง คลองบึงทุ่งนาทั่วไป ชื่อพฤกษศาสตร์ คือ *Nymphaea lotus* L. var. *pubescens* Hook.f. & Th.¹ เหง้ามีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10 เซนติเมตร ก้านใบอาจยาวได้ถึง 2 เมตร แผ่นใบรูปวงรี ถึงทรงกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลางได้ถึง 45 เซนติเมตร มีขนที่ด้านล่างของใบจำนวนมาก ขอบใบหยัก ดอกสีขาวชูขึ้นเหนือน้ำ กลีบเลี้ยง ยาว 4-5 เซนติเมตร มีกลีบดอก 19 กลีบ รูปหอกกลับ ชั้นเกสรตัวผู้มีลักษณะแบน 60 อัน เกสรตัวผู้ยาว 2 เซนติเมตร เกสรตัวเมีย มี 11-20 ห้อง (carpel) รวมติดกัน³

การใช้แบบพื้นบ้าน

ตำรายาไทย หัวบัวชม มีรสขมหอมมัน บำรุงร่างกาย ชูกำลัง บำรุงครรภ์รักษา บำรุงหัวใจ บำรุงธาตุ²

ในเขตลุ่มแม่น้ำไนล์ มีการใช้ใบบัวชนิดนี้รักษาอาการบิด ฆ่าเชื้อแบคทีเรีย และเนื้องอก ส่วนหัวให้แป้ง ใช้เป็นอาหาร⁷

ในประเทศฟิลิปปินส์ ใช้รักษาโกโนเรีย (ไม่ระบุส่วนที่ใช้) นำมาถูที่หน้าผาก ทำให้ง่วงนอน³

ดอกบัวชม (*Nymphaea lotus*)

ผศ.ดร.สุดารัตน์ ออมหวล

เครื่องยาดอกบัวขม

องค์ประกอบทางเคมีที่พบจากใบ

myricetin-3-O-(600-p-coumaroyl) glucoside, 1,2,3,4,6-Pentagalloylglucose, myricetin-3-O-rhamnoside (myricitrin), myricetin-3-O-(600-p-coumaroyl) glucoside, nympholide A, nympholide B ⁷

บัวเผื่อน และบัวขม ถูกจัดอยู่ในพิกัดบัวพิเศษ มี 6 อย่างคือ บัวหลวงแดง บัวหลวงขาว บัวสัตตบงกชแดง บัวสัตตบงกชขาว บัวเผื่อน และบัวขม ตามสรรพคุณโบราณ ใช้แก้ไข้ อันเกิดเพื่อธาตุทั้ง 4 แก้ม เสมหะ และโลหิต บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ไข้ บำรุงครรภ์²

เอกสารอ้างอิง

1. ชัยนนต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม5 คณาเภสัช. อมรินทร์:กรุงเทพมหานคร, 2547.
2. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร. โอเดียนสโตร์:กรุงเทพมหานคร, 2540.
3. Wiart C. Medicinal Plants of Asia and the Pacific. CRC Press:New York, 2006.
4. Bhandarkar MR, Khan A. Antihepatotoxic effect of *Nymphaea stellata* Willd., against carbon tetrachloride-induced hepatic damage in albino rats. Journal of Ethnopharmacology 2004;91; 61–64.
5. Dhanabal SP, Maruga Raja MKM, Ramanathan M, Suresh B. Hypoglycemic activity of *Nymphaea stellata* leaves ethanolic extract in alloxan induced diabetic rats. Fitoterapia 2007;78 ;288–291.
6. Subash-Babu P, Ignacimuthu S, Agastian P, Varghese B. Partial regeneration of b-cells in the islets of Langerhans by Nymphayol a sterol isolated from *Nymphaea stellata* (Willd.) flowers. Bioorganic & Medicinal Chemistry 2009;17;2864–2870.
7. Awatif A, Bates EC, Gray AI, Mackay SP, Skellern GG, Waigh RD. Two very unusual macrocyclic flavonoids from the water lily *Nymphaea lotus*. Phytochemistry 2003;63;727–731.